

SCIENCES AND TECHNIQUES OF
INFORMATION MANAGEMENT
Vol. 5, No. 4, WINTER 1398
Dec/2019

مجله مدیریت اطلاعات

سال پنجم، شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۸ شماره پیاپی ۱۷

Pathology of the Compilation of Scientific Articles from Perspective of Students of Large Universities in Tehran

Hadi Mosadegh¹

Mohammad Taghi Ghandehari²

(Received: 17 September 2019; Accepted: 2 December 2019)

Abstract

Aim: The purpose of this study was the pathology of compiling scientific articles.

Methodology: in terms of purpose, this is an applied study, in terms of approach it is quantitative, and in terms of data collection it is survey method which was assessed through a researcher-made questionnaire on six basic questions. The target population of this study was all postgraduate students of humanities in Tehran, Allameh Tabatabai and Shahid Beheshti Universities (22436 people). by Morgan table, 384 students were selected. by using a convenience sampling method and an electronic questionnaire, 372 valid questionnaires were collected and analyzed.

Findings: The findings of the study showed that the status of adherence to research ethics was not appropriate and in the field of national laws the lack of ethics research charter and forms in the promotion code of professors greatly contributed to it.

Conclusion: Fixing the disadvantages of compiling articles were studied in six areas: first, change in the wrong value system about the science position especially scientific articles. second, attempt to educate professional students. third: Changes in theses support laws of the Ministry of Science for the dissertation. forth: change the simplistic view about the domination being of science. Fifth: raise the sensitivity (especially in the scientific community) about The occurrence of unethical behavior and its educational effects. and eventually, sixth: Developing a research ethics charter and designing mechanisms for its proper implementation.

Keywords: scientific articles, research Ethics, large Universities of Tehran, postgraduate students, plagiarism.

1 Assistance Professor, Educational Sciences Department, Literature & Human Sciences Faculty, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author). Hadimosadegh@gmail.com.

2 Instructor, Department of management, Payame Noor University (PNU), Isfahan, Iran. mtghandhary2001@yahoo.com.

آسیب شناسی تدوین مقالات علمی، از نگاه دانشجویان دانشگاه های بزرگ تهران*

هادی مصدق^۱

محمدتقی قندهاری^۲

(صفحات ۷۱-۹۹)

چکیده

هدف: هدف این تحقیق آسیب شناسی تدوین مقالات علمی بود.

روش: این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر رویکرد کمی و از نظر شیوه جمع آوری داده ها پیمایشی است، که از طریق پرسشنامه محقق ساخته در شش سوال اساسی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه تحقیق مورد نظر تمامی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته های علوم انسانی دانشگاه های تهران، علامه طباطبائی و شهید بهشتی بود (۲۲۴۳۶ نفر) که با استفاده از جدول مورگان، تعداد نمونه مورد نظر ۲۸۴ نفر انتخاب شده و از روش نمونه گیری دردسترس و با کمک پرسشنامه الکترونیکی، تعداد ۳۷۲ پرسشنامه صحیح جمع آوری و مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته ها: یافته های تحقیق نشان داد که وضعیت پابندی به اخلاق پژوهشی مناسب نبوده و در زمینه قوانین کشور نیز فقدان منشور اخلاق پژوهش و اشکال در آیین نامه ارتقاء اساتید تا حد زیادی به این امر دامن زده است.

نتیجه گیری: در این پژوهش رفع آسیب های تدوین مقالات، در شش محور مورد بررسی قرار گرفت: **اول:** تغییر در نظام ارزشی اشتباه در مورد جایگاه علم و دانش و به خصوص جایگاه مقالات علمی. **دوم:** تلاش برای تربیت دانشجویانی حرفه ای. **سوم:** تغییر در قوانین حمایتی وزارت علوم در خصوص پایان نامه ها. **چهارم:** تغییر در نگاه ساده انگارانه در خصوص تحکمی بودن تولید علم. **پنجم:** بالا بردن حساسیت جامعه (به خصوص جامعه علمی کشور) در خصوص بروز رفتارهای غیر اخلاقی و تأثیرات تربیتی آن. **ششم:** تدوین منشور اخلاق پژوهشی و طراحی مکانیزم هایی برای اجرای صحیح آن.

کلیدواژه ها: مقالات علمی، اخلاق پژوهش، دانشگاه های بزرگ تهران، دانشجویان تحصیلات تکمیلی، تقلب علمی، سرقت علمی.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۱۱.

مقدمه

دنیای کنونی بر پایه علم و دانش شکل گرفته و از این رو است که قدرت علمی بیش از قدرت‌های نظامی و اقتصادی، تأثیرگذار و تعیین کننده می‌باشد. به همین دلیل است که در دهه‌های اخیر تمامی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، سرمایه‌گذاری‌های خود را در حوزه آموزش افزایش داده و سعی می‌کنند درصد تولیدات علمی خود را از درآمد ناخالص ملی افزایش دهند (نادری، ۱۳۸۷، ص ۵۴) در این بین مسأله سنجش جایگاه علمی کشورها و سنجش میزان رشد و پیشرفت علمی آنها، مورد توجه بسیاری از رسانه‌ها و مسئولین و مردم قرار گرفته است. بنابراین، ملاک‌های مختلفی را برای ارزیابی جایگاه علمی یک کشور بیان می‌کنند که معروف‌ترین آنها، تعداد مقالات منتشره می‌باشد. در سال‌های گذشته، این ملاک به عنوان اصلی‌ترین ملاک ارزیابی توان علمی افراد، مورد نظر قرار گرفته و در فرم‌های پذیرش دکتری و هیئت علمی و آیین‌نامه‌های ارتقاء، خود را نمایان ساخته است. لکن تدوین مقالات علمی نیز به‌مشابه هر فعالیت دیگر ممکن است دچار آسیب‌هایی باشد که لازم است مورد بررسی و مذاقه قرار گرفته، راهکارهای اصلاحی آن مورد نظر سیاست‌مداران قرار گیرد. از این رو پژوهش حاضر آسیب‌های تدوین مقالات علمی در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران را مورد بررسی قرار داد.

بیان مسأله

از سال ۱۳۸۴ آیین‌نامه ارتقاء اساتید توسط وزارت علوم مورد بازبینی واقع شد و

مقالات علمی به عنوان یکی از مهمترین عوامل ارتقاء بیان گردید، همچنین، این ملاک به عنوان شاخص مهمی برای قبولی آزمون دکتری و جذب در پست هیأت علمی نیز مطرح شد. از سوی دیگر، تعداد مقالات منتشر شده به عنوان ملاک رشد علمی کشور نیز معرفی گردید. رشد علمی که در چندین سال گذشته از نرخ بالایی نیز برخوردار بوده است (مرادی مقدم، داورپناه و دیانی، ۱۳۹۴، ص ۳۴). لکن از همان سال‌ها، زمزمه‌هایی مبنی بر احتمال رخدادهایی غیر علمی در این روند و مبتلا شدن محققان به آسیب‌های پژوهشی شنیده شد (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ص ۱۲). در سال ۱۳۸۷ گروهی از اساتید دانشگاه شریف، برای اعتراض نسبت به تخلفات و آسیب‌هایی که در امر پژوهش ایجاد شده است، سایتی را با نام «استادان علیه تقلب»^۱ راه‌اندازی کردند.

دیانی (۱۳۸۹، ص ۶)، نسبت به برخی آمارهای بیان شده در خصوص رشد علمی ایران و مفید بودن بسیاری از مقالات تدوین شده برای پیشرفت علمی کشور و رفع نیازهای کشور، تشکیک کرد.

صفائی موحد (۱۳۹۶، ص ۱۰)، سخن از است شمار دانشجویان در نگارش مقالات علمی راند، اخبار فروش مقاله و پایان نامه در سایت‌های خبری مختلف منتشر شد و شواهد و مستندات آن به حدی رسید که منجر به ورود وزارت علوم و مجلس شورای اسلامی، برای تدوین قانون مقابله با تقلب علمی گردید، قانونی با عنوان «پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» که در نهایت در ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ به تصویب مجلس رسید، و وزارت علوم عزم خود را برای اجرای آن جزم کرده است. ایجاد و بهره‌برداری از نرم‌افزار «هماندجو» توسط پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و الزام دانشجویان برای دریافت تأییدیه برای پایان‌نامه‌های خود، گامی موثر در این زمینه است.

مجموعه این شواهد، چند سوال را ایجاد می‌کند:

اول. چه آسیب‌هایی در مقالات علمی تدوین شده وجود دارد؟

دوم. مقالات علمی تا چه حد به رفع مشکلات کشور کمک می‌کنند؟

1 <http://pap.blog.ir/>

سوم. آیا قوانین موجود و روند کنونی، منجر به رقابت ناسالم نشده است؟
مجموعه این سوالات به عنوان مسئله اصلی تحقیق مطرح می‌باشد که با توجه به اینکه تعداد زیادی از مقالات علمی تدوین شده، توسط دانشجویان تحصیلات تکمیلی به نگارش درمی‌آید، و تاکنون در این زمینه، تحقیقی انجام نشده است، این تحقیق به دنبال بررسی نظر دانشجویان در خصوص آسیب‌های نگارش مقالات علمی می‌باشد.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر رویکرد کمی و از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها پیمایشی است. بدین منظور در ابتدا با بررسی ادبیات موجود در مقالات و کتاب‌های داخلی و خارجی، مفاهیم نگارش علمی، رشد علمی، اخلاق پژوهشی و غیره مورد مطالعه قرار گرفت. در ادامه با به استناد مفاهیم بیان شده، شش سوال مهم در این زمینه از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی سه دانشگاه بزرگ شهر تهران شامل دانشگاه تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی بررسی شد. برای این هدف از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید که پایایی آلفای کرونباخ آن ۰/۸۹ به دست آمد. جامعه مورد نظر این تحقیق، دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم انسانی سه دانشگاه نام برده بودند (۲۲۴۳۶ نفر)، که براساس جدول مورگان تعداد نمونه مورد نظر، حداکثر ۳۸۴ نفر به دست آمد. این تعداد نمونه با کمک پرسشنامه الکترونیکی و از طریق ایمیل‌های موجود از دانشجویان، و به صورت در دسترس مورد پرسش قرار گرفتند که در نهایت تعداد ۳۷۲ پرسشنامه صحیح جمع‌آوری و تحلیل گردید.

تعریف اصطلاحات

از این پس در تحقیق، منظور از «نظر دانشجویان»، «نظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی» بوده و منظور از «دانشگاه‌های تهران»، سه دانشگاه «تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی» می‌باشد.

سوالات پژوهش

۱. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از نویسندگان مقالات علمی به اصول «اخلاق پژوهش» به طور کامل پایبند می‌باشند؟
۲. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از نویسندگان در هنگام جمع‌آوری ادبیات تحقیق، مرتکب «سرقت ادبی»^۱ می‌شوند؟
۳. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چند درصد از مقالات علمی تولید شده «جعل مقاله»^۲ می‌باشد؟
۴. از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های تهران چه تعداد از مقالات علمی تولید شده بومی بوده و به نیازهای کشور می‌پردازد؟
۵. آیا محققانی که خود را ملزم به رعایت کامل اصول «اخلاق پژوهشی» می‌دانند، در رقابت ارتقاء با هم‌تایان خود عقب می‌مانند؟
۶. آیا اساتید دانشگاه جهت دستیابی به امتیاز مقالات علمی، حقوق دانشجویان خود را رعایت می‌کنند؟

ضرورت تحقیق

در زمان تدوین آیین‌نامه ارتقاء اعضای هیئت علمی (سال ۱۳۸۴)، انگیزه اصلی این امر افزایش شور و نشاط علمی بیان شده بود. لکن این مهم از همان ابتدا مورد سوال و شک برخی از اندیشمندان (داوری اردکانی، ۱۳۸۶، ص ۱۲) بوده و آثار این نوع سیاست‌ها را بیش از آنکه منجر به ایجاد شور و اشتیاق علمی بدانند، زمینه‌ساز رخداد رفتارهای غیر اخلاقی در حوزه پژوهش می‌دانستند. ارزیابی نتایج این سیاست‌ها و قوانین، نیازمند بررسی دقیق آثار و نتایج مستقیم و غیرمستقیم این سیاست‌ها در عرصه‌های دانشگاهی می‌باشد. از این‌رو نتایج این تحقیق می‌تواند با بررسی وضعیت کنونی، میزان صداقت و درستی

1 plagiarism
2 fabricate

پژوهش‌های انجام شده و میزان بومی بودن و مفید بودن آنها، به سیاست‌مداران و تصمیم‌گیرندگان امکان تصمیم در خصوص ادامه یا بازبینی در سیاست‌های کنونی را فراهم سازد.

پیشینه تحقیق

جایگاه اخلاق در جهان کنونی

دوران معاصر را دوران افول اخلاق خوانده‌اند که می‌توان آن را یکی از پیامدهای آشکار و مشخص «افسون‌زدایی عصر مدرنیته» (شایگان، ۱۳۸۰: به نقل از فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۲۹) و اقبال به مکتب‌هایی مانند «لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گرایی» تلقی کرد. آنها برانگیزاننده انسان معاصر و سازمان‌های نوین به سمت بی‌اعتنایی و پشت کردن به ارزش‌های اصیل اخلاقی، تخریب محیط‌زیست، جهانی‌سازی، ترجیح منافع شخصی بر مصالح جمعی و سازمانی هستند. رفتارهایی که از نظر قانونی، مصداق جرم و فساد (زاهدی، ۱۳۷۹: به نقل از فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۴) و از نظر اخلاقی مصداق بارز بی‌فضیلتی به حساب می‌آیند (فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۴). لیکن اکنون و در دهه‌های اخیر توجه روزافزونی به اخلاق شده است که می‌توان علت آن را در وقایع دهه‌های اخیر مانند جهانی شدن، توسعه‌ی عدم تمرکز، مدیریت‌گرایی، افزایش روابط کاری تجاری سازمان‌های دولتی با بخش خصوصی، رشد مطالبات اجتماعی و درخواست فزاینده برای پاسخ‌گویی و مسئولیت اجتماعی^۱ از سوی مراجع قانونی و سیاسی دید (فقیهی و رضایی منش، ۱۳۸۴، ص ۳۵).

اخلاق پژوهشی

هارتوگ و وینستلی^۲ اعتقاد دارند که اخلاق حرفه‌ای^۳ یکی از شعبه‌های جدید

1 Social Responsibility

2 Hartog and Winstanley

3 Professional ethics

اخلاق است (هارتوگ و وینستلی، ۲۰۰۷). قراملکی نیز معتقد است که، اخلاق حرفه‌ای به عنوان شاخه‌ای از دانش اخلاق به بررسی تکالیف اخلاقی در یک حرفه و مسائل اخلاقی آن می‌پردازد (قراملکی، ۱۳۸۳، ص ۹). به اعتقاد لشکر بلوکی، اخلاق حرفه‌ای مسئولیت اخلاقی فرد از حیث شغل است (لشکر بلوکی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۸) رزنیك^۱ معتقد است اخلاق علمی یک دستورالعمل نهادینه برای رفتار دانشمندان است که اهداف و دغدغه‌های اصلی علم را مدنظر دارد (وصالی، ۱۳۸۷، ص ۱۱).

از آن‌جا که پژوهشگران با تولیدات علمی، اختراعات و اکتشافات خود در محیط پیرامون دخل و تصرف می‌نمایند، آشنایی آن‌ها با اصول اخلاقی در پژوهش ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، اخلاق پژوهش، که شاخه‌ای از اخلاق حرفه‌ای است، سعی دارد به بررسی مسائل اخلاقی در پژوهش بپردازد و در این زمینه، به اصول اخلاقی‌ای اشاره دارد که پژوهش را از ابتدا تا پایان و سپس در مراحل انتشار نتایج و پس از آن، هدایت می‌کنند (خالقی، ۱۳۸۷، ص ۸۹).

آسیب‌های پژوهش

در پژوهشی که حکیم‌باشی (۱۳۸۴، ص ۳۷۰) انجام داد، آسیب‌های مطرح در زمینه پژوهش، در یک دسته‌بندی کلی در هفت محور مطرح شد، که در ادامه این محورها به اختصار توضیح داده شده است (در موارد معدودی بعضی از نمونه‌های هر محور حذف شده است). هفت محور کلی یاد شده به شرح ذیل می‌باشند:

۱. پیش‌زمینه‌ها و پیش‌نیازها: نداشتن آگاهی‌های پیشین، نداشتن سوال اصلی، ضعف در اشراف بر حوزه پژوهش، ضعف در نیازسنجی و ضعف در شناخت کافی از مخاطبان، ضعف در استفاده از طرح اولیه برای پژوهش.
۲. انگیزه‌ها و اهداف: خودنمایی و کسب شهرت، نگاه ابزاری به پژوهش، ابتذال و روزمرگی، سفارش محوری به جای رسالت محوری.

1 Reznik

۳. زبان و قالب: لفاظی و زیاده‌نویسی، افراط در پارسی‌گرایی و پارسی‌نویسی، استفاده افراطی از واژگان بیگانه، کلی‌گویی و آغاز از راه دور.
۴. اخلاق نگارش و پژوهش: سرقت‌های علمی، خودستایی و ریاکاری، افراط در نکوهش یا ستایش دیگران.
۵. محتوا: نداشتن سخن تازه، کلیشه‌گرایی و جموداندیشی.
۶. ضعف پشتیبانی‌های تحقیق: عدم تأمین و تدارک نیازهای اولیه و کتابخانه‌ای، ایجاد تنگناهای اقتصادی، تنگناهای زمانی تحقیق، حاکمیت روابط به جای ضوابط، عدم حمایت‌های لازم، خلأ راهنمایی‌های سودمند و حمایت‌گر از محققان، نبود کرسی‌های نظریه‌پردازی، نبود نظارت جدی و دقیق در امر نگارش و پژوهش، بی‌سامانی و پراکندگی مراکز سیاست‌گذار در این عرصه، از مؤلفه‌های مهم و مؤثر در آسیب‌مندی مقوله پژوهش به شمار می‌آیند.
۷. آسیب‌های مابعد التحقیق: نبود حمایت‌های مدیریتی برای تشویق و انتشار و ارزیابی، تقدم روابط بر ضوابط، دخالت دادن گرایش‌های صنفی و جناحی و فقدان روحیه نقد علمی.
- موارد نقل شده، تأثیر منفی بسیاری در بهبود وضعیت پژوهش و نویسندگی در کشور گذاشته‌اند (حکیم‌باشی، ۱۳۸۴، ص ۳۷۲).
- البته تقسیم‌بندی‌های دیگری از آسیب‌های پژوهش و نگارش دانشگاهی توسط دیگر محققین بیان گردیده است، لکن مسائلی که در تمام این آسیب‌شناسی‌ها خود را نشان داده، مسائل مربوط به اخلاق پژوهشی^۱ می‌باشد، به همین جهت و به دلیل اهمیت روزافزون این موضوع در جامعه علمی امروز، در قسمت بعد به بررسی و تحلیل اخلاق پژوهشی پرداخته شده است.

اقدامات سوء علمی در فرآیند پژوهش

اگرچه تعاریف مختلفی برای اقدامات سوء علمی وجود دارد، ولی عصاره تمام آنها

¹ Research ethics

را می‌توان در این تعریف زاهدی (زاهدی، ۱۳۸۶، ص ۷۴) یافت: «متقاعدسازی دیگران درباره واقعیت پنداشتن آنچه که واقعیت ندارد».

هامنر^۱ (۱۹۹۲) سوءرفتار در علم را در دو دسته اصلی جای می‌دهد:

الف. اهمال^۲: انواع اشتباه‌های غیر عمدی ناشی از بی‌دقتی و اهمال، در این دسته جای می‌گیرند.

ب. تقلب عمدی^۳: موارد تقلب عمدی را در سه دسته زیر جای می‌دهد:

۱. فریب دادن^۴: محقق تنها داده‌هایی را گزارش می‌کند که با اهداف خود هماهنگ می‌بیند.

۲. دستکاری کردن^۵: محقق با تغییر اندک در یافته‌ها، گزارش‌هایی را ارائه می‌دهد که با اهداف خود در تطابق است.

۳. جعل علمی^۶: محقق نتایج کاملاً جعلی را منتشر می‌کند تا بتواند به اعتبار و شهرت علمی دست یابد.

همچنین کیان پور راد و حجازی (۱۳۸۲)، فهرستی از رفتارهای غیر اخلاقی در امر پژوهش را به ترتیب زیر استخراج و دسته‌بندی کرده‌اند:

الف. عدم رعایت امانت در منابع و مراجع

۱. حذف برخی از مراجع مورد استفاده به علت رقابت‌های داخلی
۲. استفاده از منابع غیر اصیل و صوری به منظور نشان دادن مرور بر منابع
۳. استفاده از منابع دست دوم و عدم ارجاع به منبع اصلی
۴. ترجمه یک یا چند مقاله و جمع کردن آن تحت عنوان مقاله مروری در حالی که حاوی تفکرات و تجربیات نویسنده نیست.

1 Hamner

2 Negligence

3 Deliberate Dishonesty

4 Finagling - Cooking

5 Massaging - Trimming

6 Plagiarism - Forgery

۵. کپی کامل یک مقاله با اندک تغییرات و جایگزینی نام خود به جای مولف اصلی
۶. کپی کامل یک مقاله بدون هیچ گونه تغییرات.

ب. عدم رعایت امانت و دقت در نتایج و انتشار آنها

۱. داده سازی و تغییر نتایج واقعی
۲. حذف قسمت هایی از کار تحقیقاتی و بزرگ جلوه دادن بخش هایی که به نتیجه رسیده اند
۳. اغراق در کیفیت و اهمیت کار پژوهشی
۴. استفاده از نتایج تحقیقات دیگران بدون تغییرات یا تغییرات اندک
۵. استناد به روش یا تعداد غیر حقیقی آزمایش های انجام شده
۶. بزرگ نمایی در بررسی و تایید نتایج خود و رد نتایج دیگران.

ج. سایر موارد

۱. منظور کردن نام اشخاصی که سهمی در کار تحقیقاتی انجام شده نداشته اند.
۲. حذف اسامی افرادی که در کار تحقیقاتی موثر بوده اند.
۳. امتیازدهی بر مبنای تقدم و تأخر نام نویسندگان می تواند به رفتارهای غیراخلاقی در حذف، جابجایی یا افزودن اسامی به فهرست نویسندگان گردد (کیان پور راد و حجازی، ۱۳۸۲: به نقل از وصالی، ۱۳۸۷، ص ۱۷).

مالکیت فکری و معنوی

یکی از مباحثی که ارتباط تنگاتنگی با موضوع اخلاق پژوهشی دارد، بحث حقوق مالکیت فکری^۱ می باشد. لزوم رعایت حقوق پدیدآورندگان فرآورده های فکری هم گام با تحولات اقتصادی، صنعتی، سیاسی و فرهنگی جدید در جوامع بشری پدید آمده، و همزمان با پیشرفت دانش و فناوری صنعت چاپ مطرح گردیده است. از سال ۱۸۷۳ میلادی

1 Intellectual property rights

تاکنون اصل رعایت حقوق مادی و مالکیت معنوی مؤلفان و مخترعان و مبتکران آثار علمی و هنری و صنعتی را تقریباً همه ملت‌ها و دولت‌های جهان جز چند کشور محدود همه پذیرفته‌اند و مالکیت فکری و معنوی صاحبان این گونه محصولات را برای تقویت روحیه پژوهش، و ابداع و گسترش دانش بشری به رسمیت شناخته‌اند، و حتی نهادهای فرهنگی بین‌المللی نظیر یونسکو از آن پشتیبانی می‌کنند (موسوی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۴).

حق تألیف^۱

این حق در اروپا از قرن پانزدهم میلادی یعنی از زمان اختراع ماشین چاپ بوسیله گوتنبرگ^۲ آلمانی، برای مؤلفان کتاب مطرح گردید. برای نخستین بار در ۱۷۱۰ میلادی دولت انگلستان از مالکیت ادبی حمایت کرد که به قانون ملکه (Ane آن) معروف است. حق تألیف در فرانسه در سال ۱۷۷۷ میلادی رسمیت یافت و در آمریکا در سال ۱۷۸۹ میلادی به صورت یک اصل در قانون اساسی گنجانده شد. حق تألیف در امپراطوری آلمان در قانون پروس^۳ در سال ۱۸۷۰ میلادی به تصویب رسید. اولین قرارداد بین‌المللی با عنوان قانون برن^۴ در ۵ سپتامبر ۱۸۸۷ میلادی در شهر برن سوئیس تدوین شد، و از آن پس هر ۲۰ سال یک‌بار تجدیدنظر شد. قرارداد عمومی حق طبع به وسیله یونسکو^۵ در ۶ سپتامبر ۱۹۵۲ میلادی در ژنو سوئیس به تصویب ۳۶ دولت رسید و در منشور حقوق نویسندگان در سال ۱۹۶۵ میلادی با حضور نمایندگان ۳۵ کشور به تصویب رسید (موسوی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۷).

با تلاش یونسکو، کنفرانس پاریس به سال ۱۹۷۱ میلادی با هدف تلفیق دو کنوانسیون برن و ژنو تشکیل شد و ثمره آن در قالب کنوانسیون جهانی حق مؤلف^۶ پاریس ظهور پیدا

1 Copyright

2 Gutenberg

3 Press law

4 Berne

5 UNESCO

6 Universal Copyright Convention

کرد. این کنوانسیون شامل ۲۱ ماده، یک اعلامیه، یک قطعنامه و دو پروتکل ضمیمه راجع به حمایت از آثار اشخاص بدون تابعیت و پناهندگان و اجرای کنوانسیون در خصوص آثار سازمان‌های بین‌المللی است (قاسمی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۴).

تریپس^۱ نیز، نام اختصاری موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری است که در سال ۱۹۹۴ میلادی، طی سند نهایی مذاکرات دور اروگوئه در چارچوب موافقتنامه عمومی راجع به تعرفه و تجارت، منعقد شد و پس از تشکیل سازمان تجارت جهانی^۲ به عنوان یکی از ضmann مهم موافقتنامه سازمان مزبور، از اول ژانویه ۱۹۹۶ میلادی به اجرا درآمد. به طور کلی در موافقتنامه تریپس، حقوق مالکیت فکری و از جمله حقوق مؤلف به مثابه اموالی تلقی شده‌اند که همانند کالاهای مادی و خدمات، دارای ارزش اقتصادی در بازار جهانی‌اند (قاسمی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۶).

سرقت علمی^۳

در این بخش به بررسی مهمترین این رفتارها، یعنی سرقت علمی و ادبی که به زعم عده‌ای غیر اخلاقی‌ترین کار در نگارش است، پرداخته شده است. بسیاری از افراد از سرقت علمی به عنوان کپی کردن از کارهای دیگران یا وام گرفتن از ایده‌های شخص دیگر یاد می‌کنند، در حالی که این عبارات می‌تواند جدی بودن این جرم را کم‌رنگ نماید. سرقت علمی یک عمل کلاهبرداری است (لسکر^۴، ۲۰۱۷، ص ۲).

سرقت علمی، در معنای سرقت و به کارگیری عقاید^۵ و نوشته‌های دیگران به عنوان مطالب خود، کاربرد یافته است (فچکولا^۶، ۱۹۹۶: به نقل از میردهقان، ۱۳۸۸، ص ۱۳). لستر^۷ سرقت ادبی را استفاده عمدی از نوشته دیگران به جای نوشته خود تعریف می‌کند

1 TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property) Agreement

2 World Trade Organization

3 Plagiarism

4 Laskar

5 Beliefs

6 FChokola

7 Lester

(لستر، ۱۹۹۵: به نقل از حسرتی، ۱۳۸۴، ص ۱۰۹). البته امروزه استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در زمینه‌ی شناسایی سرقت علمی نقش چشمگیر و رو به رشدی دارد (سیزو^۱ و همکاران، ۲۰۱۹، ص ۲۹۱).

استناد کردن^۲ در آثار علمی و آسیب‌های آن

راهکارهای مقابله با اقدامات سوء علمی

لاریجانی (۱۳۸۳) راه کارهای زیر را برای رعایت اصول اخلاقی در پژوهش‌های پزشکی ارائه داده است که می‌تواند در دیگر عرصه‌های تحقیقات نیز مفید باشند:

۱. طراحی روشن کدهای اخلاق پژوهشی
 ۲. تعیین وظایف مشخص برای کمیته‌های بررسی کننده اخلاق در پژوهش
 ۳. توجه به اولویت‌ها و نیازهای اصلی در تحقیقات (لاریجانی، ۱۳۸۳، ص ۲۹۰).
- زاهدی معتقد است جهت حصول اطمینان از درستی و بی‌عیبی پژوهش، باید به طور همزمان در دو مسیر طی طریق کرد: پیشگیری و کنترل. به این منظور، اغلب مجموعه‌ای از فعالیت‌ها شامل تعریف اقدامات درست و نادرست علمی و یا تعریف اقدامات علمی قابل قبول، انتشار دستورالعمل‌ها، آموزش اصول اخلاقی در حوزه علم به دانشمندان، ایجاد ساختارهای مناسب جهت هدایت مسئولانه پژوهش، ایجاد سازمان‌های مستقل که به بررسی اقدامات نادرست علمی می‌پردازند و محدود کردن تعداد انتشارات اعضای هیئت علمی برای افزایش کیفیت به جای کمیت، قابل انجام است (زاهدی، ۱۳۸۶، ص ۷۵). لشکر بلوکی نیز معتقد است، یکی از ابزارهای بسیار رایج برای جاری ساختن اخلاق حرفه‌ای، تعیین کدهای ارزشی و اخلاقی می‌باشد (لشکر بلوکی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۲).

یافته‌های تحقیق

برای پاسخگویی به سوالات تحقیق، در ابتدا میانگین و انحراف استاندارد و مقدار

1 Sizo
2 Cite

کمیته و بیشینه برآورد شده از نمونه بررسی گردید. در ادامه به کمک آزمون تی تک نمونه‌ای و بر مبنای میانگین فرضی ۳ (از نمره حداکثری ۵) سوالات پاسخ داده شدند.

جدول ۱. نظر دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران در مورد آسیب‌های تدوین مقالات علمی

مؤلفه مورد بررسی	تعداد	نرخ	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	کمیته و بیشینه محاسبه شده با فاصله اطمینان ۹۵٪	دامنه تغییرات کمیته تا بیشینه
۱. پابندی به اصول اخلاق پژوهشی	۳۷۱	۲/۶۵	۰/۹۳۱	۰/۰۸۷۲	۲/۸۲	۲/۴۸
۲. میزان ارتکاب به سرقت ادبی ^۱	۳۷۲	۳/۵۷	۱/۱۷۰	۰/۱۰۹۱	۳/۷۹	۳/۳۶
۳. میزان جعل مقاله ^۲	۳۶۸	۲/۰۳	۱/۱۱۸	۰/۱۰۵۷	۲/۲۰	۱/۸۶
۴. میزان بومی بودن مقاله‌های تولید شده	۳۶۵	۲/۰۸	۰/۹۷۱	۰/۰۸۸۳	۲/۲۶	۱/۹۱
۵. شکست در رقابت ارتقاء با هم‌تایان خود	۳۶۲	۳/۸۹	۱/۰۰۲	۰/۰۹۳۹	۴/۰۷	۳/۷۰
۶. میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید	۳۶۳	۲/۱۹	۱/۰۱۹	۰/۰۹۳۴	۲/۳۸	۲/۰۱

در تفسیر داده‌های جدول ۱، اولین مؤلفه اخلاق پژوهشی که به صورت کلی مطرح شده بود، پاسخ داده شد.

1 plagiarism
2 fabricate

میانگین نمره «پایبندی به اصول اخلاق پژوهشی» در نمونه مورد بررسی، برآورد نقطه‌ای^۱ ۲/۶۵ از مقدار نهایی ۵ می‌باشد که برآورد فاصله‌ای^۲ آن در جامعه مورد نظر (با اطمینان ۹۵٪) در بازه ۲/۴۸ تا ۲/۸۵ قرار می‌گیرد، این اعداد بدان معنا است که با اطمینان ۹۵٪ می‌توان بیان کرد که از دید جامعه مورد بررسی، مولفه «پایبندی به اصول اخلاق پژوهشی» در بازه بیان شده می‌باشد، بدین معنی که با احتساب خطاهای احتمالی نمونه‌گیری و دیگر خطاها، حداقل نمره ارزیابی این مولفه از دید دانشجویان عدد ۲/۴۸ و حداکثر این مقدار عدد ۲/۸۵ بوده و از این دو حد تجاوز نمی‌کند. همچنین انحراف استاندارد، خطای استاندارد میانگین و دامنه تغییرات از کمینه تا بیشینه، نشان‌دهنده میزان توافق دانشجویان در ارزیابی این مولفه بوده است. بنابراین، هر چقدر این نمرات کمتر باشد، گروه مورد نظر از یکسانی نظر بیشتری برخوردار می‌باشند.

مشابه تحلیل فوق در مورد سوال «میزان پایبندی به اصول اخلاق پژوهشی» درباره دیگر مولفه‌ها نیز صادق است که به دلیل محدودیت‌های پژوهش از آن عبور شده است.

بررسی میزان مطلوبیت میانگین‌های محاسبه شده

برای این هدف از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۲ قابل مشاهده می‌باشد.

سوال اول تحقیق: از دیدگاه دانشجویان، میزان رعایت اخلاق پژوهشی توسط دانشجویان دانشگاه‌های تهران چگونه است؟

فرضیه صفر: میانگین محاسبه شده برابر عدد سه می‌باشد.

فرضیه تحقیق: میانگین محاسبه شده برابر عدد سه نمی‌باشد.

از نظر آماری زمانی می‌توان فرضیه فوق را پذیرفت که نمره موافقتی که اعضاء به این سوال داده‌اند بیشتر یا کمتر از مقدار میانگین طیف فرضی مورد بررسی (عدد ۳) باشد.

1 Point estimate

2 Interval estimate

به منظور بررسی این فرضیه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲. بررسی فرضیه برای میانگین بدست آمده با میانگین طیف لیکرت

وضعیت فرضیه آماری	Sig(P) بدست آمده	حد معناداری	خطای انحراف از میانگین	اختلاف میانگین از میانگین فرضی	میانگین بدست آمده	نتایج سوالات
رد	۰/۰۰۰	۰/۰۵	/۰۸۷	-/۳۵۱	۲/۶۵	۱. پایبندی به اصول اخلاق پژوهشی
رد	۰/۰۰۰	۰/۰۵	/۱۰۹	/۵۷۴	۳/۵۷	۲. میزان ارتکاب به سرقت ادبی
رد	۰/۰۰۲	۰/۰۵	/۱۰۶	-/۹۷	۲/۰۳	۳. میزان جعل مقاله
رد	۰/۰۰۰	۰/۰۵	/۰۸۸	-/۹۱۷	۲/۰۸	۴. میزان بومی بودن مقاله‌های تولید شده
رد	۰/۰۰۰	۰/۰۵	/۰۹۴	/۸۸۶	۳/۸۹	۵. شکست در رقابت ارتقاء با همتایان خود
رد	۰/۰۰۰	۰/۰۵	/۰۹۳	-/۸۰۷	۲/۱۹	۶. میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید

همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، Sig بدست آمده از مقدار حد معناداری کوچک‌تر می‌باشد ($۰/۰۰۰ < ۰/۰۵$)، این نتیجه نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ فرض صفر مبنی بر عدم وجود اختلاف معنادار بین میانگین محاسبه شده (۲/۶۵) و میانگین طیف لیکرت (عدد ۳)، رد شده و بنابراین با توجه به مقدار میانگین محاسبه شده (۲/۶۵)، می‌توان گفت که این میانگین ارزشی که دانشجویان به میزان رعایت اصول اخلاق پژوهشی داده‌اند کمتر از متوسط بوده و بنابراین وضعیت نامطلوب است.

نتیجه‌گیری

سوال اول تا سوم تحقیق: پابندی به اصول اخلاق پژوهشی، سرقت ادبی و جعل مقاله

همان‌طور که در جدول ۲ نشان داده شده، اکثر دانشجویان بر این عقیده می‌باشند که میزان رعایت اخلاق پژوهشی در بین دانشجویان کم بوده و بسیاری از آنها برای تدوین مقاله‌های خود مرتکب «سرقت ادبی» می‌شوند. این یافته در تحقیقات شرفی، نورمحمدی، ابراهیمی و پاشنگ (۱۳۹۵) هم مطرح شده است. ولی با یافته‌های یمنی دوزی سرخابی، خاکی صدیق و داودزاده (۱۳۹۳) در تعارض می‌باشد، البته جامعه تحقیق آنها، دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های فنی مهندسی بوده است که شاید تفاوت رشته‌ها منجر به تفاوت نتایج شده باشد، که لازم به بررسی بیشتر می‌باشد. حسرتی (۱۳۸۴) نیز به بیان این آسیب‌ها پرداخته و یکی از علت‌های اصلی آن را عدم آموزش‌های لازم به دانشجویان دانسته است. لکن چوپانی و نعیمی (۱۳۹۴) در تحقیق خود، این آسیب را وارد دانسته و بیان کرده‌اند که براساس نظر خود دانشجویان، آنها نسبت به اصول اخلاق پژوهشی آگاهی دارند، ولی آن‌گونه که باید آن را اجرا نمی‌کنند. چوپانی و نعیمی (۱۳۹۴) بر لزوم برخورد‌های قانونی تأکید دارند. به نظر می‌رسد از جمله دلایل دیگر آن، عدم وجود قوانین شفاف و محکم در خصوص رعایت مالکیت فکری محصولات تولید شده و عدم اجرای درست قوانین ناقص موجود می‌باشد.

در مورد بحث «جعل مقاله» که در سوال سوم تحقیق مطرح شده است، میانگین به دست آمده عدد کم ۲/۰۳ می‌باشد، همان‌طور که آزمون تی هم نشان داد، این مقدار از مقدار ۳ کمتر بوده، و بنابراین، این آسیب چندان گریبان‌گیر دانشجویان نیست.

سوال چهارم تحقیق: بومی بودن مقاله‌ها

همان‌طور که مشاهده می‌شود میزان بومی بودن تولید مقالات علمی کم بوده و این نشان دهنده این واقعیت است که اگرچه رشد علمی دانشگاه‌های تهران در سال‌های اخیر بالا است، ولی بیش از اینکه این رشد در خدمت رفع معضلات داخلی باشد، بیشتر نوعی تولید علم در جهت برآورده ساختن نیازهای بیرون از این مرز و بوم می‌باشد. این یافته،

تحقیقات شرفی و همکاران (۱۳۹۵) و پیرعلانی و شیخ‌علی‌زاده (۱۳۹۶) را نیز تأیید می‌کند، در حالی که یک نکته منفی برای نظام علمی کشور به شمار می‌آید. داوری اردکانی (۱۳۸۶) از این نقیصه تحت عنوان «صدور کالای علم به خارج و نوعی مهاجرت روحی دانشمندان» نام برده است. دیانی (۱۳۸۰) نیز تحت عنوان «کوچ اندیشه‌ها» از آن نام می‌برد. امری که به مراتب بدتر از «فرار مغزها»^۱ می‌باشد، چرا که در این شرایط نه تنها دانشمند ما در اختیار علم خارج هستند، بلکه هزینه‌های این تحقیق نیز بر ما تحمیل شده است.

سوال پنجم تحقیق: شکست در رقابت ارتقاء

سوال بعدی تحقیق این بود، که در چنین شرایطی که متأسفانه سرقت ادبی (تا حد زیاد) و جعل مقاله (در حد کم) رواج یافته است، آیا افرادی که از روحیه علمی برخوردار بوده و خود را ملزم به رعایت کلیه اصول اخلاقی می‌دانند، در رقابت علمی ایجاد شده از همتایان خود عقب خواهند افتاد؟

یافته‌های تحقیق نشان داد که این سوال نمره بالایی (۳/۸۹ از ۵) دریافت کرده و اختلاف آن نیز از میانگین فرضی طیف پنج تایی لیکرت (عدد ۳) بالاتر است (با اطمینان ۹۵ درصد معنادار ($0/05 < 0/000$)) که نشان از وجود این آسیب می‌باشد. نتیجه چنین امری، معکوس شدن نماد جایگاه‌های افراد در واقعیت بیرونی است. در این شرایط افرادی سریع‌تر به مدارج بالاتر علمی دست پیدا می‌کنند که توانایی بیشتری برای تولید مقالات به ظاهر علمی داشته باشند، و مسأله خطرناک‌تر نیز این است که رویه مذکور آغاز یک پروسه خطرناک علمی می‌باشد که نتایجی همچون موارد ذیل را در بر خواهد داشت:

۱. مشته شدن امر بر افراد متقلب که چون درجات بالایی را کسب کرده‌اند، از سطح بالای سواد و دانش علمی نیز برخوردارند و اگرچه بارها گفته شده است که غرور علمی خصیصه‌ای منفی می‌باشد، لکن در این حالت، حالتی بدتر از آن، یعنی «غرور علمی کاذب» پدید می‌آید، یعنی در حالی که شخص از دانش لازم برخوردار نیست، به سبب عناوین مختلفی چون دانشیار و استاد، گمان آن دارد که می‌تواند در مقام یک استاد نقش

1 Brain Drain

ایفا کند و در چنین شرایطی است که تضادهای این افراد با افراد واقعاً علمی که در درجات پایین‌تری قرار دارند، بیشتر می‌شود.

۲. با توجه به مدرک‌گرایی افراطی در کشور، افرادی که در سیستم کنونی قادر به کسب درجات بالاتری هستند، دسترسی آنها به منابع قدرت و ثروت، جهت اخذ پست‌های کلیدی و انجام طرح‌های پژوهشی ملی بیشتر می‌شود، و نتیجه مدیریتی این افراد و نتایج طرح‌های پژوهشی آنها، تا چه حد مورد استفاده باشد، خود در هاله‌ای از ابهام است. متأسفانه بسیاری از پست‌های مدیریتی کشور را اساتیدی اینگونه بر عهده دارند که نتیجه امر نیز تا حدی بر همگان مشخص می‌باشد. این هشدار بود که داوری اردکانی (۱۳۸۶) نیز قبلاً آن را اینگونه بیان کرده بود:

۳. «نوشته اگر علمی و تحقیقی است، به هر زبانی که باشد جای خود را باز می‌کند و اگر ساختگی و قلابی باشد، فقط به درد شهرت و تبلیغات بازار سوداگری علم - که به تازگی دایره شده است - می‌خورد و خدا کند که مقاله‌سازان و سوداگران متاع علم، راه بهره‌مندی و برخورداری از بودجه پژوهش را به خود منحصر نسازند و پژوهشگران دقیق و صبور را مأیوس و منزوی نکنند».

۴. الگو شدن برای دانشجویان، و عادی شدن مسیر پیموده شده توسط این‌گونه اساتید: از این رو که راه پیشرفت را در عدم اهتمام به اخلاق دانسته و بدتر از آن، متأسفانه بسیاری از دانشجویان این‌گونه تقلب‌ها را اساساً تقلب نمی‌دانند و التزام به آن را در شرایط کنونی حماقتی می‌دانند که منجر به عقب ماندن از تمامی امتیازات موجود می‌شود.

۵. راهبری غلط دانشجویان توسط اینگونه اساتید: از این رو که در موضوعاتی ادعای تخصص دارند که به واقع تخصصی وجود ندارد و مجبورند راهنمایی رساله‌هایی را بر عهده بگیرند که چراغی برای روشن کردن مسیرش وجود ندارد.

سوال ششم تحقیق: رعایت حقوق دانشجویان

در این سوال به بررسی میزان رعایت حقوق دانشجویان توسط اساتید پرداخته شد، که نمره کم (۲/۱۹) را به خود اختصاص داده و اختلاف آن از میانگین فرضی (عدد ۳) نیز

معنادار شد ($0/05 < 0/000$). این واقعیت نشان دهنده آن است که درصدی از تولیدات علمی که به نام اساتید دانشگاه ثبت می‌شود، در واقع به نوعی سوء استفاده از دانشجویان خود تحت قالب‌هایی چون تکلیف کلاسی، تحقیقات پژوهشی، مقالات مشترک، پایان‌نامه‌های دانشجویی و غیره است که در بررسی کیفی که از برخی دانشجویان انجام شد، علت اصلی این موضوع ترس دانشجو از ایجاد مشکل در مسیر ادامه تحصیل خود طرح شده است، مسئله‌ای که صفائی موحد (۱۳۹۶) نیز تحت عنوان استثمار دانشجویان به آن اشاره دارد.

نتیجه‌گیری

نتایج بدست آمده تحقیق، نشان دهنده وضعیت نسبتاً نامطلوبی می‌باشد که علاوه بر دلایل موردی ارائه شده، برای رخداد هر یک از آسیب‌های بیان شده، می‌توان در نگاهی عمیق‌تر دلایل کلی دیگری را بیان کرد:

۱. همچنان که شایگان (۱۳۸۰)، نیز بیان کرده است، دوران معاصر را دوران افول اخلاق خوانده‌اند که می‌توان آن را یکی از پیامدهای آشکار و مشخص «افسون‌زدایی عصر مدرنیته» و اقبال به مکتب‌هایی مانند «لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گرایی» تلقی کرد (شایگان، ۱۳۸۰: به نقل از فقیهی و رضائی منش، ۱۳۸۴، ص ۲۹).

۲. متأسفانه این نوع نگاه به دنیا و علم که به نحوی نیز برگرفته از دیدگاه فلسفی بیکن^۱ (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۷۵) در نگاه ارزشی خود به علم به عنوان وسیله قدرت است، منجر به از دست رفتن ارزش واقعی علم شده است، از این‌رو که محقق را به این امر رهنمود می‌کند که اگر می‌توان با تقلب و ساخت مقاله (که به نوعی نماد علم می‌باشد) نیز به همان نتایج اولیه مورد نظر علم که گرفتن ارتقاء و غیره می‌باشد، رسید، پس چه نیازی به درست کار کردن است؟ با توجه به مباحث بیان شده پر واضح است که راه اصلی، کاهش آفت‌های پژوهش در شکل‌گیری درست نظام ارزشی افراد

1 Bacon

می‌باشد. چنانچه فرد درستی، صداقت و امانت را ارزش ذاتی بداند و پایبند به آنها باشد، به هیچ وجه حاضر نمی‌شود که به خاطر منافع شخصی صفای روحی خود را از بین برده و به تقلب و سرقت مبتلا شود.

۳. بسیاری از محققین از جمله لاریجانی (۱۳۸۳، ص ۵۷) قراملکی (۱۳۸۳، ص ۱۵)، زاهدی (۱۳۸۶، ص ۷۸) و لشکر بلوکی (۱۳۸۷، ص ۱۱۲) معتقدند که تدوین و اجرای دقیق منشور اخلاق پژوهشی راهکار موثری است که می‌تواند تا حد زیادی به وضعیت کنونی سر و سامان دهد. لاریجانی و زاهدی (۱۳۸۵، ص ۲۹۴) لیستی از کمیت‌های اخلاق در پژوهش (در حیطه پزشکی) را که در کشورهای مختلف دنیا تشکیل شده را ذکر کرده‌اند، که همگی نشان‌دهنده اقبال به این مسأله می‌باشد. البته باید گفت که این همه به شرط آن است که تدوین چنین منشوری نیز دستخوش بوروکراسی‌های پیچیده و اجرای ناقص نشود.

۴. تصویب و اجرای دقیق قوانین ضد سرقت و مقابله با تقلب از جمله قانونی با عنوان «پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی» که در ۲۸ تیرماه ۱۳۹۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، به شرط آنکه در بوروکراسی‌های اجرایی گم نشود و به خوبی اجرا گردد، می‌تواند منجر به کاهش این آسیب‌ها گردد. هرچند که هنوز هیچ تحقیقی در مورد نحوه اجرای این قانون و میزان کارایی آن انجام نشده است.

۵. حرفه‌ای بودن، به معنای آنکه شخص ارزش‌های علمی را به واقع در جان خود نهادینه کرده باشد و عامل به آن باشد، نیز می‌تواند مانع از رخداد رفتارهای غیر اخلاقی گردد. به نحوی که شخصی که واقعاً دغدغه علمی داشته و شب و روز خود را با مسأله مورد نظر درگیر است، تا به نتیجه قانع‌کننده نرسد، به هیچ وجه حاضر نمی‌شود که از آن مسأله دست بکشد. چه برسد به اینکه حاضر شود نتایجی اشتباه و نادرست را منتشر کند.

۶. حجم بالایی از مقالات ارائه شده توسط دانشجویان، حاصل کارهای کلاسی و یا پایان‌نامه‌های تحقیقاتی است که چون از بودجه‌های دولتی استفاده می‌شود، برای کاربردی بودن و به تبع آن میزان درستی و صحت انجام پژوهش دغدغه زیادی وجود

ندارد. متأسفانه در سال‌های اخیر نیز مشاهده شده است که با توجه به نرخ بالای ورودی‌های تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌ها، و حجم بالای کارهای اساتید، در بسیاری موارد نوعی قرارداد دوطرفه نانوشته بین دانشجو و استاد مبنی بر عدم سخت‌گیری در گذراندن رساله مورد نظر، بسته می‌شود، به نحوی که نه استاد از روند حاصل بر پایان‌نامه دانشجوی خود مطلع است و نه دانشجو نیازی به استفاده از راهنمایی‌های استاد دارد، چرا که تحقیق مورد نظر در مغازه‌های میدان انقلاب با نازل‌ترین قیمت در حال تولید است. به نظر می‌رسد چنانچه وزارت علوم به جای متقبل شدن کل درصد هزینه‌های پژوهش، درصد مشخصی از آن را منوط به اخذ موافقت یک سازمان و یا شرکت و کارخانه نماید، معضل ساختگی بودن تحقیقات و نتایج آن تا حدی برطرف گردد.

۷. داوری اردکانی (۱۳۸۶، ص ۱۲) از دو رویکرد به سیاست‌های علمی کشور نقد وارد می‌کند، اول آنکه این سیاست‌ها بر مبنای اصل انباشت و افزایش کمی پژوهش‌ها و مقالات قرار دارد و این افزایش، عین پیشرفت تلقی می‌شود (این اصل در هیچ یک از فلسفه‌های علم معاصر اعتبار ندارد. پوپر^۱ و لاکاتوش^۲ و فیرابند^۳ و کوهن^۴ همگی این تلقی را مردود می‌دانند). دوم اینکه این سیاست با تحکم اجرا می‌شود. واضح است که اگر با تحکم به همه مقصودها بتوان رسید (که البته نمی‌توان رسید)، علم و تفکر تسلیم تحکم نمی‌شود و وقتی تحکم بی‌اساس باشد، سیر عادی امور را مختل می‌کند، بی‌آنکه به جای آن راهی بگشاید.

۸. متأسفانه قبح دروغ، سرقت و اعمال غیراخلاقی تا حدی، در کشور ما شکسته شده است و این نقیصه فرهنگی، خود منجر به کاهش حساسیت‌های مردمی و دانشگاهی نسبت به مشاهده این‌گونه رفتارها شده است، در حالی که زمانی وزیر دفاع

1 Popper
2 Lakatos
3 Feyerabend
4 Cohen

آلمان (که از محبوب‌ترین سیاست‌مداران وقت نیز بود) متهم به سرقت ادبی در رساله دکتری خود شده بود و به دلیل فشارهای زیاد مردم و گروه‌ها مجبور به استعفاء شد (وبسایت خبری الف، ۱۰ اسفند ۱۳۸۹).

۹. مسأله کاملاً مهمی که در این بین رخ می‌دهد، ایجاد تشکیک در شرعی بودن و به اصطلاح حلال بودن اینگونه رزق‌های حاصل شده از جایگاه‌هایی است که بر بنیاد مقاله‌های جعلی و نیمه جعلی بنا شده است. این امر به استناد فتاوی تمامی مراجع تقلید که نمونه‌ای از آن در سایت‌ها انتشار یافت (وبسایت خبری الف، ۱۵ اسفند ۱۳۹۸) جایز نمی‌باشد. از نگاه تربیتی این مقوله مسأله بسیار حادث‌تر از آنچه که تاکنون بیان شده است، می‌باشد از این رو که بر طبق نظرات علمای اسلامی، رزق حرام تأثیرات منفی بلند مدتی را بر زندگی انسان می‌گذارد که به سادگی نمی‌توان آنها را زدود و خود ریشه شکل‌گیری بسیاری از ناهنجاری‌های آتی در جامعه کنونی می‌گردد.

۱۰. آیین‌نامه ارتقاء با تمام آسیب‌هایی که ایجاد کرده، در ایجاد انگیزه لازم برای محققان جهت نشر نتایج علمی خود تأثیر گذارده، لکن همین انگیزه به شکل نادرست در افراد سودجو نیز شکل گرفته است.

۱۱. آگاهی محققین از لزوم پابندی به صداقت و امانتداری علمی در همه سطوح، عامل اصلی محدود کردن انتشار تخلفات علمی است (دبنات و کاریاپا^۱، ۲۰۱۸، ص ۱۴۵). عدم وجود برنامه‌های آموزشی با محوریت ایجاد حساسیت در مورد تخلفات علمی و آگاهی بخشی در مورد لزوم و مصادیق رعایت اصول اخلاق علمی، خصوصاً برای محققین تازه کار، به شدت احساس می‌شود.

۱۲. در بسیاری از کشورها مانند ژاپن معمول نیست که دانشمندان درگیر در تخلفات علمی بتوانند کار خود را در این شرایط ادامه دهند. حداقل از محیط‌های علمی دانشگاهی طرد شده و دور می‌شوند و این موضوع از نظر فرهنگی چنان بار سنگینی است که فرد

1 Debnath & Cariappa

متخلف حتی اقدام به خودکشی می‌کند (پلگرینی^۱، ۲۰۱۷، ص ۱۴۵). لزوم برخوردهای جدی بازدارنده با افراد متخلف و تقبیح اینگونه اقدامات در اذهان جامعه از لحاظ فرهنگی امری ضروری است.

۱۳. جامعه مورد نظر ما در این تحقیق دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم انسانی سه دانشگاه بزرگ تهران، بود و قطعاً نتایج این تحقیق حداکثر می‌تواند به این جامعه تعمیم داده شود، بنابراین، نمی‌توان ادعا کرد که تولیدات علمی ما در پژوهشکده‌ها و مراکز پژوهشی خارج از رسومات دانشجویی نیز دقیقاً از این آسیب‌ها برخوردار می‌باشند.

1 Pellegrini

منابع

۱. استغفاء به دلیل سرقت علمی برای رساله دکترا. وب‌سایت خبری الف. بازیابی شده در تاریخ: ۱۰ اسفند ۱۳۸۹: <http://old.alef.ir/vdcci18laa2.html?9wml>.
۲. پیرعلانی، ا؛ شیخ‌علی‌زاده، م. (۱۳۹۶). بررسی وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی اعضای هیات علمی دانشکده‌های تربیت بدنی و علوم ورزشی. *اخلاق زیستی*، ۷(۲۴): ۵۶-۶۷.
۳. حسرتی، م. (۱۳۸۴). نگارش دانشگاهی در دانشگاه‌های ایران: حلقه گمشده آموزش عالی. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۳۵-۳۶: ۱۰۳-۱۳۸.
۴. حکیم‌باشی، ح. (۱۳۸۴). آسیب‌شناسی مقاله‌نویسی و پژوهش در مطبوعات دینی. *پژوهش و حوزه*، ۲۳-۲۴: ۳۶۶-۳۷۶.
۵. خالقی، ن. (۱۳۸۷). اخلاق پژوهش در حوزه علوم اجتماعی. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۳(۱-۲): ۸۳-۹۲.
۶. داوری اردکانی، ر. (۱۳۸۶/۵/۲۱). توهم توسعه علمی از طریق افزایش تعداد مقالات در فهرست ISI. *روزنامه ایران*، ۳۷۱۰: ۱۰ (بخش فرهنگ و اندیشه).
۷. دیانی، م. (۱۳۸۰). کوچ اندیشه‌ها. *کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی*، ۴(۱): ۸-۱۰.
۸. دیانی، م. (۱۳۸۹). شواهد کاذب در باز نمودن رشد علمی ایران. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۵۲: ۲۹-۱۷.
۹. زاهدی، ل. (۱۳۸۶). اقدامات سوء علمی در فرآیند پژوهش‌های پزشکی و نگارش مقالات: مسئولیت حرفه‌ای. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۲(۴-۳): ۸۰-۷۳.
۱۰. شرفی، ع؛ نورمحمدی، ح؛ ابراهیمی، ر؛ پاشنگ، م. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی پژوهش‌های دانشجویی حوزه علوم انسانی. *نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات*، ۳(۹): ۳۰۴-۲۷۹.
۱۱. صفائی موحد، س. (۱۳۹۶). زیر پوست دانشگاه: واکاوی پدیده استثمار آکادمیک در نظام آموزش عالی ایران. *مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۱۵: ۳۴-۷.
۱۲. فقیهی، ا؛ رضایی منش، ب. (۱۳۸۴). اخلاق اداری. *مطالعات مدیریت، بهبود و تحول*، ۴۷: ۵۰-۲۵.
۱۳. قاسمی، م. (۱۳۸۵). سیر تحول حقوق مؤلف در جامعه بین‌المللی. *مجله حقوقی بین‌المللی*، ۳۵: ۱۹۴-۱۴۷.
۱۴. قوام‌لکی، ا. (۱۳۸۳). خاستگاه اخلاق پژوهش. *آینه میراث*، ۱(۲۷): ۱۷-۷.
۱۵. لاریجانی، ب. (۱۳۸۳). نگرشی بر اخلاق پزشکی نوین. *پژوهش و حوزه*، ۱۷-۱۸: ۴۷-۵۹.
۱۶. لاریجانی، ب؛ زاهدی، ف. (۱۳۸۵). نظری بر کمیته‌های اخلاق در پژوهش در جهان و ایران. *دیابت و لیپید ایران*، ۵(۴): ۲۹۷-۲۸۱.
۱۷. لشکرلوکی، م. (۱۳۸۷). چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری. *اخلاق در علوم و فناوری*، ۳(۱-۲): ۱۱۴-۱۰۵.
۱۸. مرادی مقدم، ح؛ داورپناه، م؛ دیانی، م. (۱۳۹۴). بررسی الگوی رشد علم ایران بعد از انقلاب اسلامی: حوزه علوم. *پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۵(۱): ۴۹-۲۸.
۱۹. موسوی، ر. (۱۳۸۳). حق تألیف در حقوق اسلامی. *دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد*، ۶۴: ۱۶۶-۱۲۳.

۲۰. میردهقان، م. (۱۳۸۸). سرقت علمی؛ پیشگیری با رشد آموزش در ساختار پژوهش. *مهندسی فرهنگی*، ۴ (۳۳) - ۳۴: ۱۷-۱۰.
۲۱. نادری، ا. (۱۳۸۷). *اقتصاد آموزش*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۲. نظر مراجع تقلید در مورد کپی پایان نامه. وبسایت خبری الف. بازیابی شده در تاریخ ۱۵ اسفند ۱۳۹۸.
<http://old.alef.ir/vdcb8sb9.rhb80piuur.html?91561>.
۲۳. نقیب زاده، م. (۱۳۸۴). *نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش*. تهران: انتشارات طهری.
۲۴. وصالی، م. (۱۳۸۷). *گزارش مطالعه اندازه گیری میزان پابندی به اخلاق علمی در میان دانشجویان PHD در ایران*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
۲۵. یمنی دوزی سرخابی، م.؛ خاکی صدیق، ع.؛ داودزاده، ع. (۱۳۹۳). بررسی وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی در تجارب پژوهشی انجام پایان نامه دانشجویان کارشناسی ارشد رشته های فنی و مهندسی دانشگاه های دولتی سطح تهران. *انجمن آموزش عالی ایران*، ۶ (۲): ۵۰-۲۱.

26. Debnath, J. & Cariappa, M.P. (2018). Wishing away Plagiarism in Scientific Publications! Will it work? A situational analysis of Plagiarism policy of journals in PubMed. *Medical Journal Armed Forces India*, 74(2):143-147.
27. Hamner, V. (1992). **DO SCIENTISTS NEED A PROFESSIONAL CODE OF ETHICS?**. Retrieved from: <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/01-04-29hammer-misconduct.txt>, at 2020-01-09.
28. Hartog, M. & Winstanley, D. (2007). Ethics and Human Resource Management :Professional Development and Practice. *Business and Professional Ethics Journal*, 21(2):3-9.
29. Laskar, M. (2017). Publishing articles in scientific journals: a concern for research misconduct or dishonesty (fabrication, falsification and plagiarism). *Mediscope*, 4(2):1-4.
30. Pellegrini, P.A. (2017). Science as a Matter of Honour: How Accused Scientists Deal with Scientific Fraud in Japan. *Science and Engineering Ethics*, 24(4): 1297-1313.
31. Sizo, A. ; Lino, A. ; Reis, L.P. & Rocha, Á. (2019). An overview of assessing the quality of peer review reports of scientific articles. *International Journal of Information Management*, 46:286-293.

References

1. Davari Ardakani, R. (2007/05/05). The illusion of scientific development by increasing the number of articles in the ISI index. *Iran Newspaper*, 3710: 10 (Section Culture and Thought). [In Persian]
2. Dayani, M.H. (2001). Migration of thoughts. *Journal of Library and Information Science*, 4(1):1-8. [In Persian]
3. Dayani, M.H. (2011). False Evidence in Representing the Growth of Iranian Science. *Journal of Library and Information Science*. 52:17-29. [In Persian]
4. Debnath, J. & Cariappa, M.P. (2018). Wishing away Plagiarism in Scientific Publications! Will it work? A situational analysis of Plagiarism policy of journals in PubMed. *Medical Journal Armed Forces India*, 74(2):143-147.
5. Faghihi, A. & Rezaei Manesh, B. (2005). Administrative Ethics. *Management Studies in development & Evolution*, 47: 25-50. [In Persian]
6. Gharamaleki, A.F. (2004). The Origin of Research Ethics. *Mirror of Heritage*, 1(27): 7-17. [In Persian]
7. Ghasemi, M. (2006). The evolution of copyright in the international community. *Law Journal*, 35:147-197. [In Persian]
8. Hakimbashi, H. (2005). Pathology of article writing and research in the religious press. *Journal of Research and Hawzah*, 23-24: 366-376. [In Persian]
9. Hamner, V. (1992). **DO SCIENTISTS NEED A PROFESSIONAL CODE OF ETHICS?**. Retrieved from: <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/01-04-29hammer-misconduct.txt>.

10. Hartog, M. & Winstanley, D. (2007). Ethics and Human Resource Management :Professional Development and Practice. *Business and Professional Ethics Journal*, 21 (2):3-9.
11. Hasrati, M. (2005). Academic Writing in Iranian University: The Lost Ring of the Chain. *IRPHE*, 11(1):103-138. [In Persian]
12. Imitation Authorities Comment on Dissertation Copy. *News site Alef* (2020/03/05) Retrieved from: <http://old.alef.ir/vdcb8sb9.rhb80piuur.html91561>. [In Persian]
13. Khaleghi, N. (2008). Research ethics in the field of social sciences. *Ethics in Science and Technology*, 3(1-2):83-92. [In Persian]
14. Larijani, B. & Zahedi, F. (2006). A Theory of Ethics Committees in Research in the World and Iran. *Iranian Journal of Diabetes and Lipid*, (2)1: 281-297. [In Persian]
15. Larijani, B. (2004). A View on Modern Medical Ethics. *Research and Hawzah*, 17-18:47-59. [In Persian]
16. Lashkarboluki, M. (2008). The Framework for Formulating Professional Values and Ethics for Science and Technology Research. *Ethics in Science & Technology*, 3(1-2):105-114. [In Persian]
17. Laskar, M. (2017). Publishing articles in scientific journals: a concern for research misconduct or dishonesty (fabrication, falsification and plagiarism). *Mediscope*, 4(2):1-4.
18. Mirdehghan, M. (2009). Scientific theft; prevention with the growth of education in research structure. *Cultural Engineering*, 4(33-34):10-17. [In Persian]
19. Moradi Moghadam, H.; Davar panah, M.R. & Dayani, M.H. (2016). The Study of Iran's Scientific Growth Model after the Islamic Revolution in Iran: Field of Science. *Library and Information Science Research (LISRJ)*, 5(1):28-49. [In Persian]
20. Mousavi, S.R. (2004). Copyright in Islamic Law. *Journal of Mashhad Faculty of Theology and Science*, 64: 123-166. [In Persian]
21. Naderi, A. (2008). **Economics of Education**. Tehran: University of Tehran Publications. [In Persian]
22. Naqibzadeh, M.A. (2005). **Take a look at the philosophy of education**. Tehran: Tahouri Publications. [In Persian]
23. Pellegrini, P.A. (2017). Science as a Matter of Honour: How Accused Scientists Deal with Scientific Fraud in Japan. *Science and Engineering Ethics*, 24(4): 1297-1313.
24. Piralaie, E. & Sheikhalizadeh, M. (2017). Investigating the Status of Research Ethics in Faculty of Physical Education and Sport Sciences. *Bioethics Journal*, 7(24): 56-67. [In Persian]
25. Resignation due to scientific theft for doctoral dissertation. *News site Alef* (2011/03/01), Retrieved from: <http://old.alef.ir/vdcciio.2bqm18laa2.html?9wml>. [In Persian]
26. Safaei Movahhed, S. (2017). Under the Skin of University: Uncovering Academic Exploitation in Iranian Higher Education. *Journal of curriculum studies*, 8(15):7-34. [In Persian]
27. Sharafi, A. ; Noor Mohammadi, H.A. ; Ebrahimi, R. & Pashang, M.R. (2016). Pathology of Student Research in the Humanities. *Information & Communication Quarterly Book Review*, (3)9: 279-304. [In Persian]
28. Sizo, A. ; Lino, A. ; Reis, L.P. & Rocha, Á. (2019). An overview of assessing the quality of peer review reports of scientific articles. *International Journal of Information Management*, 46:286-293.
29. Vesali, M. (2008). **A Study Report on Measuring Adherence to Ethical Behavior among PHD Students in Iran**. Tehran: National Science Policy Research Center. [In Persian]
30. Yameni Duzi Sorkhabi, M. ; Khaki Sedigh, A. & Davoodzadeh, A. (2014). Investigating the Status of Research Ethics in Research Experiences of Postgraduate Students of Technical and Engineering Degrees in Tehran State University. *Journal of Iranian Higher Education*, (6)2: 21-50. [In Persian]
31. Zahedi, L.N. (2007). Misconduct in the Medical Research Process and Article Writing: Professional Responsibility. *Ethics in Science and Technology*, 2(3- 4): 73-80. [In Persian]

DOI: 10.22091/stim.2020.4811.1342

استناد به این مقاله:

مصدق، هـ؛ قندهاری، م. ت (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی تدوین مقالات علمی، از نگاه دانشجویان دانشگاه‌های بزرگ تهران». *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۵ (۱۷)، ۷۳-۹۹.